

ГРАМАТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ У СИНХРОНІ ТА ДІАХРОНІ

УДК 811.161.2'366.55 9045)
ББК 81.411.1-2

МОРФОЛОГІЧНІ ВАРІАНТИ В МОВІ УКРАЇНСЬКОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ПОКАЗНИКИ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ СТАТИКИ Й ДИНАМІКИ МОВНОЇ НОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕЛЕПЕРЕДАЧ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ)

ЗАЙЦЕВА О.М.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто деякі динамічні процеси, які відбуваються в мові українського телебачення упродовж останніх 10 років, зокрема, проаналізовано явище варіантності морфологічних норм. Доведено, що в мові журналістів українських телеканалів переважає дублетна, або варіантна, морфологічна форма, яка відповідає автохтонним ознакам української мови. З'ясовано зовнішні та внутрішньомовні фактори, що зумовили розвиток варіантності морфологічних форм у мові сучасних українських ЗМІ.

Ключові слова: морфологічна норма, морфологічний варіант, варіантність, варіантні форми слів, питомість, телемовлення, сучасне українське телебачення.

The article reflects some dynamic processes that occur in the language of Ukraine television over the past ten years, particularly the variability of morphological rules as a linguistic phenomenon has been analyzed. It was proved that a doublet, either variant, or morphological form in the top Ukrainian TV channels prevails. It refers to autochthonal Ukrainian language features. The author also studied external and internal factors, causing the variants development in the modern Ukraine mass media.

Key words: morphological norm, variation, variant forms of words, authenticity, television, modern Ukrainian TV.

Сучасні засоби масової інформації (ЗМІ) (преса, телебачення, Інтернет) слугують не просто джерелами інформації для громадськості, вони віддзеркалюють державну політику, суспільні настрої, мовні зміни.

Мовна динаміка ЗМІ була предметом дослідження багатьох лінгвістів: О.А. Сербенської, О.О. Тараненка, Л.В. Струганець, О.А. Стишова, В.О. Юносової, В.О. Фурси, Т.А. Космеди та ін. Передусім дослідників цікавили особливості вживання новітніх одиниць у мові ЗМІ, вплив мовних та позамовних чинників на актуалізацію певних лексем чи граматичних конструкцій. Морфологічні варіанти, або, за визначенням інших авторів, дублети, інновації, які виникають у сучасному мовному вжитку, досліджували К.Г. Городенська, З.О. Валюх, О.О. Тараненко, О.А. Стишов, Т.В. Коць, А.М. Архангельська та ін. Однак проблема варіантності морфологічних форм у мові ЗМІ й досі залишається малодослідженою.

З огляду на те, що українці надають перевагу більш технічним засобам інформації – телебаченню та мережі Інтернет, проблема вивчення варіантності мовних одиниць залишається актуальною. Метою пропонованої статті є аналіз морфологічних форм іменників, ступенювання прикметників у мові сучасних інформаційних, аналітичних передач, блоків новин українського

телебачення, науково-популярних та інших передач, що поступово окреслюється в окремий напрям сучасного мовознавства – телелінгвістику, у межах якої предметно вивчають мову журналістів на різних структурних рівнях мовної системи.

Мова інформаційних, публіцистичних, науково-популярних, аналітичних, дискусивних передач сучасного телебачення спрямована на сміливе, переважно незаангажоване подання найсвіжшого інформаційного продукту з подальшим обговоренням найрезонансніших подій у студіях із запрошеними співрозмовниками. Зазначимо, що нині до обговорення залучають і пересічних глядачів, щоправда, це відбувається здебільшого не в прямому ефірі, а на телесайтах, зокрема форумах того чи того інформаційного каналу. Зауважимо, що матеріалом нашого дослідження послугувала саме продукція інформаційних каналів. Це українськомовні телеканали СТБ, Студія 1+1, ICTV, 5 канал, а також набагато молодші телевізійні студії, як-от: канал 24, 112 Україна, NewsOne, Еспресо TV.

Характерно, що всі досліджувані телевізійні канали, як ті, що на ринку інформації функціонують уже давно, так і ті, що з'явилися порівняно недавно – однаково й послідовно впроваджують державну й передусім мовну політику національного відродження в Україні, зокрема, сприяють активізації питомих, призабутих за часів радянської влади ресурсів української мови. Щоправда, нині, а саме в останнє десятиріччя, як підкреслює Б.М. Ажнюк, паралельно простежуємо й іншу тенденцію – “інтенсивне проникнення в практику слов'янських та інших мов елементів англійського походження” [1, с. 190]. Питання доцільності регулювання потоку запозичень у сучасну українську мову залишається дискусивним і не є предметом нашої статті, однак у цьому контексті наведемо думку Олександра Телемка, висловлену ним у передмові до книги відомого соціолінгвіста й дослідника мовної політики Джошуа Фішмана: “Мову можна очищати від запозичень і, навпаки, активно запозичувати чужі слова, віддаляти від іншої мови або наближати, спрямовувати на “класичний” взірць (який був у минулому), або “модернізувати”, зважаючи на науково-технічний поступ – шляхи реформування можуть бути різними, та головне, що слід усвідомлювати, – мало пишати чи шанувати свою мову. Нею треба займатися (а українцям ще й просто частіше нею говорити), не полишати на саму себе й свідомо (й самостійно) вибирати шляхи її розвитку” [20, с. 11].

Варто відзначити, що українські телевізійні канали, хоч і дотримуються політики збагачення, увиразнення мовлення за рахунок призабутих питомих слів і форм, проте виявляють різну активність і принциповість у цьому питанні. Зокрема, деякі з каналів (Студія 1+1, ICTV, 5 канал) вживають відроджені морфологічні варіанти обережно, вибірково, інші – активніше й послідовніше. До таких ще 7-8 років тому можна було віднести канал СТБ, який на той час був без перебільшення лідером і водночас піонером у впровадженні інноваційної лексики, у тому числі й варіантних фонетичних, морфологічних, а також проміжних морфонологічних та словотвірних норм. Нині телеканал є дещо поміркованішим і вже не відзначається такою широкою інноваційною активністю, як раніше. Щодо молодших за своїм виникненням телеканалів “24”, “112 Україна”, “NewsOne”, “Еспресо TV”, то можна з упевненістю стверджувати, що вони досить сміливо використовують новітню лексику у своїх телеефірах, і серед цієї лексики чимало дублетних, варіантних форм, зокрема й морфологічних. Зазначимо, що загалом мовна політика ведучих та журналістів цих каналів суттєво відрізняється від мовної політики інших каналів особливим творчим підходом у мововживанні, мовною емоційністю, стилістичною виразністю. Важко не погодитися із дослідницею сучасної української мови Т.А. Космедою, яка називає схильність українців до пошуку оригінальних мовних засобів, зокрема й у телемовленні, лінгвокреативністю й переконує, що “явище актуалізації тих чи тих мовленнєвих явищ у відповідний період розвитку кожної мови окреслюється сьогодні усталеною в мовознавстві метафорою “мовний смак епохи” [7, с. 44]. На думку дослідниці, у сучасних українців виробляється певний “мовний смак”, який “реалізується в активізації лінгвокреативності, вербалізації емоцій, актуалізації запозичень, збільшенні варіантних чи дублетних форм тощо” [7, с. 44].

Варіантні (дублетні) форми морфологічного рівня мови фіксуємо в численних фрагментах мововживання журналістів, ведучих інформаційних блоків, випусків новин, науково-популярних, аналітичних та ін. телепередач. У цьому контексті варто уточнити поняття “морфологічний варіант”. Вітчизняні мовознавці кваліфікують його неоднаково. В.О. Юносова морфологічними варіантами називає такі видозміни слів чи форм слова, які при семантичній тотожності всіх членів варіантної пари чи ряду мають відмінності в граматичному оформленні [24, с. 2]. В.В.Поставний ці мовні одиниці витлумачує так: “Морфологічні варіанти – це такі видозміни граматичного значення, які виникають унаслідок паралельного вживання флексій слів і тих афіксів, які виконують формотворчу, а не словотворчу роль” [15, с. 2]. О.О.Тараненко визначає їх як видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів та ін.), але не порушують принципу її тотожності (у першому значенні цього терміна); конкретні форми вираження, реалізації в мовленні умовно-абстрактних мовних одиниць – фонемі, морфемі, лексемі тощо (у другому значенні). Мовознавець зазначає, що в мові трапляються різні варіанти слова: акцентуаційні, фонетичні, орфоепічні, орфографічні, словотвірні, сукупні комбіновані, а також морфологічні, які є відмінними, по-перше, наявністю різних формотворчих афіксів та парадигмою відмінювання (дієвідмінювання), наявністю повних і коротких форм [прикметників]; по-друге, варіантністю граматичних категорій при змінній або незмінній формі слова, особливо на рівні роду, іноді числа; з варіантним оформленням того самого роду [18, с. 60]. І.Р. Вихованець і К.Г. Городенська до морфологічних варіантів того самого слова зараховують словоформи, у яких наявне ідентичне речове (лексичне) значення, пов’язане тією самою реалією або класом однакових реалій, і в яких словозмінний афікс виражає синтаксичні зв’язки й семантико-синтаксичні відношення слів у реченні [2, с. 11]. Дехто з мовознавців заперечує існування в мові варіантів слова, вважаючи, що будь-яка граматична форма слова, а також “найменша зміна значення слова робить його іншим словом” [2, с. 11].

Лінгвісти практично однастайні в тому, що варіанти є продуктом еволюції та асиметрії мовної системи, наслідком і результатом протилежних тенденцій у ній (до зміни і збереження наявної форми). О.А. Стишов називає їх єдиною ланкою між синхронією та діахронією. У тому разі, коли поряд із первісною назвою як варіанти існують нові, що виявилися для сучасної мови більш доречними і вдалимими, ці варіанти впродовж деякого часу можуть співіснувати, доки остаточно не утвердиться один із них. Інші поповняють пасивний словниковий запас або й вийдуть з ужитку взагалі [17, с. 1]. Дослідник погоджується із Л.І. Кучеренко, яка стверджує, що дублетність варіантних одиниць призводить зрештою до їх семантичної чи стилістичної диференціації або витіснення одного з варіантів на периферію мовної системи [17, с. 1].

Загальновідомо, що мовну систему української мови чітко структурує граматики, яка, на думку І.Р. Вихованця, “робить теоретичні знання нашим практичним умінням. Саме граматики навчає нас правильного мовлення, удосконалює навички говорити, читати і писати” [3, с. 13]. Телемовлення – не виняток. Журналісти, ведучі, аналітики студій українського ТБ як носії інформаційного продукту втілюють свої практичні мовленнєві вміння шляхом застосування морфологічних норм української мови. Морфологічна норма, на думку І.Д. Фаріон, – це правильний вибір форми слова, тобто утворення відмінкових форм іменників, визначення граматичного роду іменників, визначення числа іменників, утворення ступенів порівняння прикметників, відмінювання числівників, утворення особових форм дієслова тощо [22, с. 190]. Морфологічні норми відповідно слугують регуляторами вибору варіантів граматичної форми у висловленні. Від вибору найдоцільнішої морфологічної форми, особливо коли в мові є декілька способів висловлення, залежить смислова точність, логічна послідовність, чіткість, багатство й різноманітність викладу думки [23, с. 1]. Будь-які мовні норми, зокрема й морфологічні, мають

свої ознаки. Так, Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько до таких ознак мовної норми, зараховують “традиційність, гнучку стабільність, сформовану змінами культурно-історичних умов розвитку літературної мови, та варіантність” [11, с. 169].

У мововжитку журналістів та ведучих українського ТБ помітна тенденція до відмінювання іменників іншомовного походження з кінцевим *-о*. Зокрема, упродовж кількох останніх років тележурналісти каналів СТБ, Студія 1+1, ICTV досить активно відмінюють іменники *авто*, *кіно*, *метро*, *депо*, *казино*, *бароко*, *віче*, *фіаско*, *танго*, “Динамо”: *поруч авта вибухнула міна* (СТБ, “Вікна”, 27.07.2016 р., 22.00, журналіст), *постраждалий знає прізвище водія авті* (Студія 1+1, ТСН, 12.01.2011 р., 19.30), *на своєму авті відправили до Мар’янки* (СТБ, “Вікна”, 20.07.2016 р., 22.00, журналіст), *люди покинули свої авта* (СТБ, “Вікна”, 21.07.2016 р., 22.00, ведуча); *нова формула національного кіна* (Студія 1+1, “Аргумент-кіно”, 5.04.2015 р., 01.00, ведучий), *особливості арт-кіна* (Студія 1+1, “Аргумент-кіно”, 25.09.2016 р., 01.15, гість студії), *розуміння класики у кіні* (Студія 1+1, “Аргумент-кіно”, 14.03.2016 р., 00.30, ведучий), *Єлизавета спілкується з пресою про свої ролі в кінах* (ICTV, “Під прицілом”, 13.01.2011 р., 08.30, ведучий); *у столиці відкрили нову станцію метра* (СТБ, “Вікна”, 06.11.2013 р., 18.00, журналістка), *це сталося поблизу станції метра* (СТБ, “Вікна”, 18.08.2015 р., 18.00, журналістка), *за потреби перекриють і станцію метра “Арсенальна”* (СТБ, “Вікна”, 26.07.2016 р., 22.00, ведуча). Як бачимо, телеканал СТБ домінує серед інших у частотності вживання відмінкових форм невідмінюваних іменників. Крім того, цей канал був першим у запровадженні практики такої словозміни. Пор: *їхали автом* (СТБ, “Вікна”, 03.03.2008 р., 07.00, ведуча), *замість авт. десять нових автобусів* (СТБ, “Вікна”, 09.09.2008 р., 18.00, журналіст); *зірка знялася кіні* (СТБ, “Вікна”, 07.05.2008 р., 07.00, журналістка), *презентація довгоочікуваного кіна* (СТБ, “Вікна”, 15.08.2008 р., 22.00, ведуча); *проїзний у метрі коштує ...* (СТБ, “Вікна”, 1.10.2008 р., 07.00, ведуча), *квартира біля метра* (СТБ, “Вікна”, 18.03.2008 р., 07.00, журналістка), *пропонують знизити проїзд у метрі* (СТБ, “Вікна”, 12.01.2009 р., 22.00, журналістка). Серед менш уживаних варіантних форм трапляються такі: *на таблі 3 фракції голосують одностайно* (СТБ, “Вікна”, 11.12.2008 р., 22.00, журналіст), *поблизу столичного депа* (СТБ, “Вікна”, 19.02.2008 р., 22.00, журналістка), *казина немає* (СТБ, “Вікна”, 29.08.2016 р., 18.00, журналіст), *у стилі українського барока* (СТБ, “Вікна”, 10.10.2008 р., 07.00), *не торкнулися фіаска* (СТБ, “Вікна”, 23.05.2008 р., 22.00), *віча не буде* (5 канал, Новини, 03.05.2014 р., 10.00), *для танка потрібні двоє* (Україна 112, Студія 112 Live, 14.09.2016, 15.10., гість студії), *ветерани київського “Динама”* (СТБ, “Вікна”, 10.10.2011 р., 18.00, журналістка).

Така динаміка у досить сталій системі словозміни спричинена прагненням повернути до активного вжитку питомі українські форми, регламентовані правописом 1928 р.: “Відмінюються чужі іменники так, як відповідні українські. Зокрема, відмінюються як іменники ніякого роду слова: *авто*, *бюро*, *депо*, *кіно*, *мотто*, *пальто*, *піаніно*, *трюмо*, *саго*, *цицера*” [25, с. 70]. Дослідники вважають, що цей правопис, попри свій короткий період функціонування, найістотніше відбивав природу української мови. І.Р. Вихованець з приводу відмінювання іменників іншомовного походження зазначав, що “типове для народної мовної стихії морфологічне розрізнення іменникових форм відмінків спричинило поступове поширення відмінювання й на запозичені слова-іменники. Добре звучать в українському середовищі відмінкові форми іменників *авто*, *кіно*, *метро*, *ситро* (*авто*, *авта*, ..., *на авті*; *кіно*, *кіна*, *кіном*; *метро*, *метра*, *метром*; *ситро*, *ситра*, *ситром*) та ін., які вважають чомусь (звичайно, за орієнтації на російську мову) невідмінюваними” [4, с. 6]. Мовознавець переконаний, що “штучне затримування і незакріплення того, що вже відшліфоване в народній мові, а отже прогресивних динамічних процесів, видається незрозумілим і консервативним” [4, с. 6].

Прикметно, що журналісти телеканалів СТБ, Студія 1+1, ICTV відмінюють навіть власні назви іншомовного походження всупереч нормам чинного правопису: *врятувати Діета* (йдеться

про хлопчика на ім'я Дієго, СТБ, "Вікна", 09.10.2014 р., 18.00), *роботи галицького мікеланджело* (тут власна назва вжита в значенні загальної, ICTV, Факти, 06.05.2016 р., 15.45, журналістка), *несподіване рішення Кастра* (йдеться про Фіделя Кастро, СТБ, "Вікна", 03.03.2009, 07.00, ведуча). Щодо останнього прізвища, вдалося зафіксувати його навіть у формі множини: *дитинство братів Кастрів* (про Фіделя Кастро та його брата, СТБ, "Вікна", 03.03.2009 р., 07.00). Крім того, констатуємо словозміну невідмінюваних іншомовних географічних назв *Ріо-де-Жанейро і Дубай: карнавал в Ріо-де-Жанейрі* (СТБ, "Вікна", 18.02.2009 р., 22.00, ведуча), *літак, що летів з Ріо-де-Жанейра до Парижа* (СТБ, "Вікна", 03.06.2009 р., 07.00, ведуча), *здійснюється подорож із Дубай до Сомалі* (СТБ, "Вікна", 22.04.2008 р., 07.00, журналістка), *лише в Дубаях серед барханів і пустелі* (ICTV, "Факти тижня", 13.06.2010 р., 18.45, ведуча). Зазначимо, що всі згадані власні назви не відповідають нормам чинного українського правопису. Їх використовують за аналогією до відмінювання іншомовних слів на -о (*авта, метра*), які теж ще не закріплені мовним узусом і нормою, проте поступово витісняють чинні нормативні відповідники.

Саме відмінювання іншомовних слів стало одним із ключових пунктів "Проекту найновішої редакції "Українського правопису" 1999 р., що мав на меті "повернути українській мові ті природні, притаманні їй питомі елементи, які відібрано від літературної норми в радянську добу", зазначає дослідник правописних питань мови тележурналістів В.Маргалик [10, с. 2]. Безперечно, як і будь-яка реформаторська ідея, "Проект..." крім прихильників, мав і достатню кількість противників таких правописних змін, однак В.Маргалик уважає, що "і прихильники, і противники цієї орфографічної реформи пропонували не змінювати чинні форми на колишні, а впровадити функціонування паралельних варіантів" [10, с.3]. Лінгвіст зауважує, що "слухною в цьому контексті є думка Н.І. Тоцької: "... жоден правопис не може всіх задовольнити, тому він для досягнення великої мети має бути компромісним" [10, с. 3; 21, с. 93].

Одним із чинників, що зумовлюють мовні зрушення в ЗМІ, послугувало "прагнення до очищення словникового складу української мови від мовних залишків радянського минулого" [19, с. 159]. Саме це, на нашу думку, є причиною вживання закінчення **-и** замість **-і** у формі родового відмінка однини іменників жіночого роду III відміни. Напр.: *любви, єдності, творчості*. Пор.: *за умов фінансової стабільності* (СТБ, «Вікна», 10.12.2008 р., 22.00, ведуча), *заради єдності* (СТБ, "Вікна", 29.10.2008 р., 18.00, журналістка), *з любови до мистецтва* (СТБ, "Вікна", 02.10.2008 р., 07.00, журналістка), *цього разу не обійтися без крові* (СТБ, "Вікна", 12.12.2008 р., 22.00, журналістка), *рік дитячої творчості* (СТБ, "Вікна", 15.01.2013 р., 18.00, ведуча), *Анна Суряднова з Білоруси* (СТБ, "Вікна", 27.12.2012 р., 18.00, журналістка). Традицію такого вживання, розпочату каналом СТБ, підхопили інші українські телеканали, такі, як 5 канал, Студія 1+1, 112 Україна. Пор.: *статі на захист незалежності* (5 канал, Час новин, 13.03.2014 р., 18.00, ведучий), *цієї осені мандруємо разом лабіринтами кінопроекту* (Студія 1+1, "Аргумент-кіно", 25.09.2016 р., 01.15, ведучий), *ця гра правочинності* (112 Україна, "Студія 112 Live", 02.10.2016 р., 17.15, ведучий), *це змушує Януковича уникнути кримінальної відповідальності* (112 Україна, Студія 112 Live, 23.10.2016 р., 10.15, ведуча).

Уживання цих морфологічних форм у мові тележурналістики, безумовно, є спробою відродити колишні правописні норми української мови, зафіксовані Правописом 1928 р., який містив правило: **-и** мають: іменники жіночого роду III відм. на **-ть** за другим приголосним: *від радості, з вісти, до смерти...* Також винятково: *до осені, без соли, крові, любові, Русі* [22, с. 35]. На сьогодні спостерігаємо, що чимало українців, переважно фахівців-лінгвістів, свідомо уживають варіантні форми типу *метра, радості* у щоденному спілкуванні, прагнучи цим, очевидно, зберегти в живому мовленні питомі українські традиції. Актуалізацію цих мовних варіантів підтримав І.Р. Вихованець: "...Ідеться ... тільки про ті іменники, що мають перед **-ть** приголосний, а також про слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь: вісти, незалежності,*

радости, смерти, честі; крові, любові, осени, соли, Руси, Білоруси” [4, с. 7]. Мовознавець наголосив, що “...використання закінчення родового відмінка **-и** у вказаній групі іменників жіночого роду III відміни слугуватиме чіткій диференціації відмінкових закінчень й уникненню небажаних асиміляційних змін за наявності перед **-ть** інших приголосних. Таке флексійне вирізнення родового відмінка надто важливе, коли зважати на велику частотність його вживань в усному й писемному мовленні” [4, с. 7]. Цілком підтримала цю правописну морфологічну норму І.Д. Фаріон: “З огляду на політичне вилучення Правописом 1933 і 1946 років закінчення **-и** родового відмінка іменників третьої і четвертої відміни (*незалежності, соли, імени, племені* [останні два – іменники IV відміни]) і запровадження спільного з російською мовою закінчення **-і**, природно і справедливо повертати в усне і писемне мовлення питоме закінчення: *Руси, осени, солідарності, тімени* [23, с. 209]. Однак не всі лінгвісти поділяють таку думку. Так, В.М. Русанівський, зі слів І.Р.Вихованця, критично ставиться до аналізованих форм і наголошує, що “це морфологічне явище, яке невідомо як накладається на діалектну карту України, варто спершу дослідити” [4, с. 7].

Грамаітична система мови, як відомо, є досить сталою. Однак і їй властива динаміка. І.Р. Вихованець з цього приводу зазначав: “... видається, ніби сучасні грамаітичні норми незмінні. Але постійний розвиток пронизує минуле, сучасне і майбутнє” [3, с. 13]. Саме з минулого повертаються паралельні грамаітичні форми давального відмінка в іменниках чоловічого роду II відміни на **-ові, -еві, -єві** (*учителеві*), які є питомими, автохтонними ознаками нашої мови, витісняючи помалу форму, спільну з російською мовою із закінченнями **-у, -ю** (*учителю*). Їх активно вживають ведучі українських телеканалів. Пор.: *це вигідно Кремлеві* (112 Україна, “Студія 112 Live”, 15.10.2016 р., 22.15, ведуча), *встановлюють пам’ятник катові* (Студія 1+1, “Троші”, 30.10.2016 р., 12.00, ведучий), нова Україна повинна довести *світлові* (112 Україна, Новини, 8.11.2016 р., 10.00, народна депутатка в інтерв’ю журналістці). На підтвердження самотності цієї грамаітичної форми Правопис української мови 1928 р. подає флексії **-ові, -еві, -єві** як такі, що притаманні “майже всім іменникам чоловічого роду” (*братові, дубові, сторожеві, рьєві*), а флексії **-у, -ю** – такі, що властиві іменникам ніякого (тобто середнього – О.3.) роду (*дереву, гнізду, селу*), а також деяким іменникам чоловічого роду із закінченнями **-ів (-їв), -ов** у називному відмінку, очевидно, з метою уникнення потенційного складного для вимови нагромадження приголосних (*Львів-Львову, ...острів-острову, боліголов-боліголову*) [22, с. 35]. Зауважимо, що флексії **-ові, -еві (-єві)** у зазначеному джерелі подано першорядними, що вже свідчить про їх вирізнення як питомих.

Лінгвісти радять уживати саме форми на **-ові, -еві, -єві** у давальному відмінку іменників чоловічого роду II відміни для увиразнення мовлення. Так, О.Д. Пономарів з цього приводу зауважує: “Зловживання закінченнями **-у, -ю** робить усний чи писемний текст монотонним, відриває його від живого мовлення..., а використання в давальному відмінку **-ові, -еві, -єві** дає можливість виразніше розрізнити функції відмінків” [14, с. 29].

Характерно, що в 30-50 роках минулого століття в давальному відмінку іменників чоловічого роду II відміни традиційно переважали закінчення **-ові, -еві**. На це звернула увагу дослідниця варіантних морфологічних форм іменників у прескрипціях і мовній практиці ХХ ст. Т.А.Коць [8, с. 49], зазначивши, що ці закінчення були регулярними в назвах істот та неістот.

Якщо всі попередньо зафіксовані морфологічні варіантні форми зумовлені відображенням і відродженням питомих історичних ознак української мови, то форми, про які йтиметься далі, навпаки, є відлунням “пролетарської політики”, яка призвела до спотворення морфологічних норм, що виявлено через досі чинні (або частково чинні) найосновніші асиміляційні з російською мовою ознаки” [23, с. 192]. Така полярно протилежна тенденція засвідчує масштабність руйнівної мовної (і не тільки) політики радянської епохи та її колосальні наслідки. Ідеться про надмірне вживання аналітичних форм ступенювання прикметників і прислівників у мові

журналістів, телеведучих, редакторів, які пишуть тексти для ефіру, а також гостей аналітичних студій. Протягом майже 10 років поспіль із систематичною послідовністю телеканали послуговуються такими формами вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників: згодом доручили **більш важливе** завдання (ICTV, “Надзвичайні новини”, 27.11.2014 р., 09.30, журналістка) чи стане влада **більш відповідальною** (ICTV, Факти, 14.02.2011 р., 18.45, ведуча), вимоги, у яких описані **більш суворі** правила (ICTV, “Надзвичайні новини”, 27.11.2014, 09.30, ведучий), є **більш нагальні** проблеми, – зазначив О. Ляшко (24 канал, “Весті UA”, 09.09.2016 р., 18.30, ведучий), зробити цю програму **більш дієвою** (112 Україна, “Студія 112 Live”, 14.08.2016 р., 14.15, гість студії); підвищення 400 людям зарплати – **це більш зрозуміло** (СТБ, “Вікна”, 21.10.2016 р., 18.00, ведуча), фарба для волосся темного кольору **більш агресивно** впливає на шкіру голови (Студія 1+1, “Територія обману”, 09.11.2014 р., 16.00, ведучий), Україна могла б торгувати із Францією **більш інтенсивно** (ICTV, Факти, 26.10.2016 р., 18.45, журналістка). Також зафіксовано аналітичні форми найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників: *тривають найбільш запеклі бойові дії* (Студія 112, “Студія 112 Live” транслює брифінг речника АТО А. Лисенка, 13.10.2016 р., 12.15), для **найбільш вразливих** верств населення (112, Студія Live, 21.10.2016 р., 06.15, журналіст), “Світ навиворіт” починає **найбільш очікувану** експедицію (Студія 1+1, з анонсу однойменної передачі, 16.10.2016 р., 11.00). Такі конструкції звучать дещо незграбно й громіздко. Для утворення форми вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників доречніше було б ужити синтетичні форми ступенювання, а не аналітичні: *важливіші* завдання, влада стане *відповідальнішою*, *суворіші* правила, *загальніші* проблеми, програма *дієвіша*, а для оформлення найвищого ступеня порівняння прикметників додати префікс **-най** до форми вищого ступеня: *найзапекліші* бойові дії, *найвразливіших* верств населення, *найочікуванішу* експедицію. Синтетична форма “відома ще з праслов’янських часів”, стверджує Ю.О. Карпенко, а отже, є питомою, власне українською [6, с. 42].

Нерідко в телеефірі можна почути й помилкове слововживання, коли вищий ступінь порівняння утворюють аналітично шляхом додавання слова *більш* до вищої форми прикметника: чогось *більш безпечнішого*, ніж соли, не знайшли (Студія 1+1, ТСН, 26.11.2008 р., 22.00, ведуча).

Нині чимало лінгвістів у своїх працях підкреслюють важливість вибору на користь питомої форми слова, а не на користь російського відповідника. Так, у “Ргомові” К.Г. Городенської читаємо настанову: “Радимо вживати органічніші для української мови синтетичні форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників: *досконаліший, складніший, найдешевший, найвигідніший, найдорожчий, найцікавіший*” [5, с. 76].

Стосовно переваг складеної (аналітичної) форми ступенювання прикметників О.Д. Пономарів зауважує, що вона має відтінок книжності, тому вживається (паралельно з простою) в офіційно-діловому та науковому стилях [14, с. 153]. Публіцистичному стилеві, до якого належить і мова засобів масової інформації, притаманніша проста (синтетична) форма для утворення вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників. О.Д. Пономарів називає таку форму нейтральною, яка вживається в усіх стилях мовлення [14, с. 152].

У контексті цього дослідження варто дослухатися до порад відомої лінгвістки Олени Курило, яка в “Увагах до сучасної української літературної мови”, виданих майже століття тому, у добу короткочасної українізації на тлі масштабного тоталітаризму, прагнула зберегти українські відмінні форми, оригінальні порівняно з російською мовою. Вона, зокрема, зауважує, що “... мова ясна на такі форми вищого та найвищого ступеня прикметників та прикметникових прислівників: *більш веселий, більш широкий, більш численний, більш важко та ін.* замість *веселіший, ширіший, численніший, важче; найбільш характерний, найбільш щасливий, найбільш трудний* замість *найхарактерніший, найщасливіший, найтрудніший: найбільш трудним* є заготовка доброго насіння (з рукопису) замість *найважче* заготовити добре насіння [9, с. 144]. Дослідниця звертає увагу на те, що звороти зі словами *більш* і *найбільш* при прикметниках та прикметникових

прислівниках відрізняються за значенням від форм вищого та найвищого ступенів. Слід розуміти, що авторка схиляється до вживання саме синтетичних форм ступенів порівняння для усунення асимілятивних явищ у мові, переконуючи, що “слова *більш* часто вживають на порівняння в розумінні рос. *скорее*, *наибільш* при прикметниках часто йде на означення рос. **главным образом**: *це більш довгасте, як кругле, такі найбільше є характеристичні ознаки цього типу*” [9, с. 145].

Аналіз уживання варіантних морфологічних форм у мові сучасних українських телепередач засвідчив спроби тележурналістів повернути до мововжитку питомі українські морфологічні форми. Утвердження їх як нормативних можливе за умови ширшої практики вживання цих форм, узвичаєння їх не лише в мові деяких телеканалів, а й у щоденній мовленнєвій практиці українців, що безпосередньо залежить від їхньої національно-мовної свідомості, мовного смаку. Поза сумнівом, цьому сприятиме й мовна політика засобів масової інформації, адже вони, а “особливо телебачення, повинні демонструвати найвищий рівень оволодіння державною мовою. Його дивляться мільйони громадян нашої країни і, крім інформації, хочуть чути бездоганну українську мову” [13, с. 5].

Аналіз морфологічної варіантності в мові телебачення довів, що українці все частіше віддають перевагу питомим морфологічним варіантам, поволі позбуваючись наслідків радянської мовної політики.

Розвиток морфологічної варіантності в мові українських телеканалів відображає прогресивну суспільну тенденцію до очищення української мови від чужорідних для неї елементів, нав’язаних в епоху русифікації. Це природний, але непростий і тривалий процес, який заслуговує подальшого вивчення в соціолінгвістичному та лінгвокультурному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б.М. Англізми в сучасній українській, російській і чеській мовах / Б.М. Ажнюк // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 190.
2. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Акад. граматики укр. мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська / За ред. І. Вихованця. – К. : Пульсари, 2004. – 398 с.
3. Вихованець І.Р. У світі граматики / І.Р. Вихованець. – К. : Радянська школа, 1987. – 190 с.
4. Вихованець І.Р. Ненаукові пристрасті навколо українського правопису / І.Р. Вихованець // Українська мова. – 2004. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Wed, 01/12/2011 - 15:19 – Kivalda. – С. 7.
5. Городенська К.Г. Промова, або де ми помиляємося / К.Г.Городенська, О.М.Демська-Кульчицька, В.Л.Кабак. – К. : Стандарт, 2006. – 195 с.
6. Карпенко Ю.А. Ступені порівняння різних частин мови та їхні функції / Ю.А. Карпенко // Мовознавство. – 2010. – № 2–3. – С. 41–48.
7. Космеда Т.А. Актуальні процеси мовлення чи “мовний смак” української сучасності? / Т.А. Космеда // Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 44–55.
8. Коць Т.А. Варіантність морфологічних форм іменника в прескрипціях і мовній практиці другої половини ХХ ст. / Т.А.Коць // Мовознавство. – 2016. – № 2. – С. 45 – 50.
9. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / Олена Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – 303 с.
10. Маргалик В.В. Відображення правописних проблем у мовленні українських тележурналістів / В. Маргалик // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2055>
11. Мацько Л.І. Стилїстика української мови: [Підручник] / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М.Мацько; За ред. Л.І.Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.

12. Морфологічні норми [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.virtual.ks.ua/students/5790-morphological-rules.html>
13. Німчук В.В. Епіграф / В.В. Німчук // Городенська К.Г., Демська-Кульчицька О.М., Кабак В.Л. Римова, або де ми помиляємося. – К. : Стандарт, 2006. – 195 с.
14. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: [Підручник] / О.Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
15. Поставний В.В. Проблема варіантності у мовознавстві / В.В. Поставний [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://i-kar-100.narod.ru/referatu/001/002/100.html>
16. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ столїття: (На матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов. – К. : Пуґач, 2005. – 388 с.
17. Стишов О.А. Варіантні форми в сучасній українській мові / О.А. Стишов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine65-15.pdf.
18. Тараненко О.О. Варіанти // Українська мова. Енциклопедія. – К. : “Укр. енцикл.”, 2000. – С. 59.
19. Тараненко О.О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (на загальнослов'янському тлі) / О.О. Тараненко // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 159–189.
20. Телемко О. Не кидайте свою мову напризволяще: приховані статусні наміри в корпуснопланувальній мовній політиці / О. Телемко // Пер. з англ. – К. : К.І.С., 2009. – 200 с.
21. Тоцька Н.І. Значення екстралінгвістичних факторів для формування українського правопису / Н.І. Тоцька // Тези наукової конференції з проблем сучасного українського правопису і термінології. – К., 1997. – С. 93.
22. Український правопис. – Харків : Перша Друкарня Державного Видавництва України, 1928 р. – 96 с.
23. Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія] / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 332 с.
24. Юносова В.О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові / В.О. Юносова. – 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://i-kar-100.narod.ru/referatu/001/002/100.html>

Дата надходження до редакції 15.02.2017